

Knygotyra
2020, vol. 74, pp. 96–122ISSN 0204–2061 eISSN 2345–0053
DOI: <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2020.74.47>

„BERNARDINŲ“ FONDO REIKŠMĖ TIRIANT ISTORIOGRAFINIUS NARATYVUS APIE ARMIJOS KRAJOVOS KMICICO BRIGADĄ

Tomaš Božerocki

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva

El. paštas tomas.bozerocki@kf.vu.lt

Santrauka. *Antrojo pasaulinio karo metais (1939–1944 m.) Rytų Lietuvoje veikė lenkų ginkluotas pasipriešinimo judėjimas, kurį abstrahuojant priimta vadinti Armija Krajova. Tyrinėjant Armijos Krajovos veiklą Rytų Lietuvoje vertinga yra ne tik istoriografija, bet taip pat ir išlikę dokumentai, atsiminimai bei Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomas „Bernardinų“ fondas. Šis fondas kol kas, atrodo, nesulaukia daug dėmesio iš mokslininkų, tiriančių AK veiklą Lietuvoje, taip pat kaupiančių lenkų, gyvenusių kitose valstybėse, archyvus.*

Remiantis atminties laikmenos konceptu, straipsnyje analizuojamas „Bernardinų“ fondo atvejis lenkų išėivijos archyvinių tyrimų kontekste. Atliekant „Bernardinų“ fonde saugomų dokumentų analizę, pastebėta, kad minėtame fonde yra reikšmingų dokumentų, kurie galėtų papildyti / pakeisti esamą naratyvą apie AK Kmicico partizaninę brigadą. AK Kmicico partizaninė brigada verta dėmesio, nes tai yra pirmas ginkluotas AK dalinys, kuris pradėjo nuoseklų ginkluotą pasipriešinimą, bet kol kas nėra atskirų tyrimų, skirtų šios brigados veiklai.

Atminties laikmena – tai atminties komunikacijos pagrindas, suteikiantis konstruojamam atminties naratyvui autentiškumo. „Bernardinų“ fondas – tai atminties laikmena, kuri atsirado praeityje ir nepakitusi / menkai paki-

Received: 2019 10 02. **Accepted:** 2020 05 05

Copyright © 2020 Tomaš Božerocki. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access journal distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

tusi pasiekė dabartį ir kuri savyje saugo tam tikrą atminties naratyvą apie AK. „Bernardinų“ fondas ir jame esantys dokumentai – tai vertingos atminties laikmenos, kurios gali padėti atskleisti Rytų Lietuvos gyventojų padėtį Antrojo pasaulinio karo metu, naujai nušviesti karinę AK veiklą. Lenkų išėivijos rašytinio paveldo tyrimų ir išsaugojimo kontekste ši laikmena kol kas nesulaukia mokslininkų dėmesio, nors AK Kmicico brigados pavyzdys įrodė, kad šiame fonde yra dokumentų, kurie atskleidžia iki šiol nežinomus AK veiklos aspektus.

Faktas tampa įvykiu tik tuomet, kai tam tikros grupės atkreipia į jį dėmesį, kai suteikia jam reikšmę ir pradeda apie jį kalbėti, rašyti ir jis pradedamas atsiminti. Visi reikšmingi įvykiai tėra kažkieno kūriniai, sukurti tik tam, kad galėtų pagrįsti dabartį taip, kaip tai yra patogiu kolektyvui, politiniam elitui arba valstybių vadovams. Kmicico brigados atvejis parodė, kad joks faktas nėra visiškai prarandamas. Jeigu faktas šiuo metu nėra aktualizuotas, naudojamas, tai nereiškia, jog taip bus visą laiką. Fonde saugomi dokumentai rodo, kad formuojant istoriografinį naratyvą, kolektyvinę atmintį apie minėtą brigadą dalis įvykių buvo sąmoningai nutylėti siekiant formuojamam naratyvui suteikti vientisumo.

Reikšminiai žodžiai: kolektyvinė atmintis, „Bernardinų“ fondas, Kmicico brigada, atminties laikmena.

The Significance of the Bernardine Fund in the Study of Historiographical Narratives on Kmicic's Armia Krajowa Brigade

Summary. *During World War II, in 1939–1944, there was a Polish armed resistance movement in Eastern Lithuania, which was called Armia Krajowa (Home Army) in the abstract. In researching the activities of Armia Krajowa (AK) in Eastern Lithuania, not only historiography is valuable, but also surviving documents and memoirs, as well as the Bernardine Fund preserved in the Lithuanian Central State Archives. So far, this Fund does not seem to receive much attention from scientists researching the activities of AK in Lithuania, as well as archives compiled by Poles residing in other countries.*

Based on the concept of storage medium, the article analyzes the case of the Bernardine Fund in the context of archival research of the Polish diaspora. During the analysis of the documents kept in the Bernardine Fund, it was observed that the said Fund held significant documents that could supplement / replace the existing narrative about Kmicic's AK partisan brigade. Kmicic's AK partisan brigade is noteworthy, as it is the first

armed AK unit to launch a consistent armed resistance, but so far there are no separate studies dedicated to the activities of this brigade.

The storage medium is the basis of memory communication that gives authenticity to the constructed memory narrative. The Bernardine Fund is a storage medium that originated in the past and reached the present unchanged / slightly changed, and that contains a certain memory narrative about AK. The Bernardine Fund and the documents contained in it are valuable storage media that can help reveal the situation of the residents of Eastern Lithuania during World War II and shed new light on the military activities of AK. In the context of research and preservation of the written heritage of the Polish diaspora, this medium has not yet received the attention of scientists, although the example of the Kmicic's AK brigade proved that this Fund contains documents that reveal hitherto unknown aspects of AK activities.

A fact turns into an event only when certain groups draw their attention to it, when they give meaning to it and start talking and writing about it, and it begins to be remembered. All significant events are just someone's creations, created just to justify the present in a way that is convenient for the collective, the political elite, or the heads of state. The case of Kmicic's brigade has proven that no fact is completely lost. If a fact is not currently updated and used, it does not mean that it will be the case all the time. The documents kept in the Fund reflect that during the formation of the historiographical narrative, the collective memory of the said brigade, part of the events was deliberately omitted in order to give integrity to the narrative being formed.

Keywords: *collective memory, the Bernardine Fund, Kmicic's brigade, storage medium.*

ĮVADAS

Antrojo pasaulinio karo metais (1939–1944 m.) Rytų Lietuvoje veikė lenkų ginkluotas pasipriešinimo judėjimas, kurį abstrahuojant priimta vadinti Armija Krajova (toliau – AK). AK buvo profesionalių karininkų bei politikų sukurtas ginkluotas pasipriešinimo judėjimas, tiesiogiai pavaldus Lenkijos egzilinei vyriausybei. Egzilinė vyriausybė formaliai kontroliavo AK, bet AK vadovybė okupuotame krašte, atsižvelgdama į okupacinę realybę, neretai vykdė politiką, prieštaraujančią vyriausybės nuostatomis. Turimi omenyje lietuvių ir lenkų etniniai santykiai AK propagandinės ir karinės veiklos kontekste.

Komunikacinis nenuoseklumas (lietuviai lenkų propagandoje buvo pristatomi ir kaip priešai, ir kaip sąjungininkai) ir neišvengtos civilių gyventojų žudynės tarp lietuvių įtvirtino AK kaip Lietuvai priešiškos organizacijos įvaizdį. AK veiklos Rytų Lietuvoje tema ir šiandien vis dar vertinama nevienareikšmiškai. Egzistuoja įvairių naratyvų apie šią organizaciją, jos veiklą.

AK veiklą Lietuvos teritorijoje Antrojo pasaulinio karo metu bei pirmaisiais pokario metais tyrinėjo Longinas Tomaszewski¹. Šis autorius buvo vienas pirmųjų, kuris detalai aprašė situaciją Rytų Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais. Bet jo knygoje pateiktos išvalgos nėra originalios, tai įvairių šaltinių kompiliacija. Apie AK Kmicico brigadą minėtas autorius rašė remdamasis Edmundo Banasikowskio prisiminimais², bet E. Banasikowski pats nedalyvavo minėtos brigados veikloje. Detaliau Vilniaus AK istorija buvo išanalizuota ir pristatyta Jarosławo Wołkonowskio³, Tomaszo Strzemboszo⁴, Piotro Niwińskiego⁵, Arūno Bubnio⁶, Kazimierzo Krajewskio⁷, Zygmunto Boradyno⁸ monografijose. Įvardyti mokslininkai tyrinėjo AK struktūrą, politinę ir karinę veiklą, taip pat lietuvių ir lenkų, lenkų ir vokiečių santykius Antrojo pasaulinio karo metu bei pirmaisiais pokario metais. Taip pat jų darbuose parodomi lietuvių ir lenkų pogrindinių organizacijų panašumai. Bet jų darbuose neanalizuojami egzistuojantys naratyvai apie Armiją Krajovą ir jų komunikavimo kontekstai. Bet jų patei-

- 1 TOMASZEWSKI, Longin. *Wileńszczyzna lat wojny i okupacji 1939–1945*. Warszawa, 2001.
- 2 BANASIKOWSKI, Edmund. *Na zew Ziemi Wileńskiej*. Warszawa–Paryž, 1987.
- 3 WOŁKONOWSKI, Jarosław. *Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945*. Warszawa, 1996; WOŁKONOWSKI, Jarosław. *Wizerunek Wileńskiego okręgu Armii Krajowej w podręcznikach szkolnych na Litwie, w mediach na Litwie oraz wypowiedziach polityków litewskich*. Iš *Lietuvių–lenkų santykiai amžių tėkmėje: istorinė atmintis*. Sud. Ryšard Gaidis, Jaroslav Volkonovski. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.
- 4 STRZEMBOSZ, Tomasz. Pogrindinė Lenkijos valstybė Vilnijoje 1939–1945 metais. Iš *Pilietinis pasipriešinimas Lietuvoje ir Lenkijoje: sąsajos ir ypatumai 1939–1956*. Sud. Arvydas Anušauskas. Vilnius: LGGRTC leidykla, 2004.
- 5 NIWIŃSKI, Piotr. *Okręg Wileński AK w latach 1944–1948*. Warszawa–Kraków, 2014.
- 6 BUBNYS, Arūnas. *Pasipriešinimo judėjimai Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais: lenkų pogrindis 1939–1945 m.* Vilnius: LLI leidykla, 2015; BUBNYS, Arūnas. Lenkų pogrindžio požiūris į Lietuvos valstybingumą 1939–1944 metais. Iš *Lietuva Antrajame pasauliniame kare*. Sud. Arvydas Anušauskas, Česlovas Laurinavičius. Vilnius: LGGRTC leidykla, 2007; BUBNYS, Arūnas. NKVD-NKGB kova su lenkų pogrindžiu ir represijos prieš Lietuvos lenkus 1944–1945 metais. Iš *Pilietinis pasipriešinimas Lietuvoje ir Lenkijoje: sąsajos ir ypatumai 1939–1956*. Sud. Arvydas Anušauskas. Vilnius: LGGRTC leidykla, 2004.
- 7 KRAJEWSKI, Kazimierz. *Na straconych posterunkach: Armia Krajowa na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej*. Kraków, 2015, s. 168, 169, 187, 188, 305, 311, 326, 381–387, 391.
- 8 BORADYN, Zygmunt. *Niemen: rzeka niezgody*. Łódź, 1999, s. 290, 293.

kiami pasakojimai apie AK Kmicico brigadą iš esmės yra panašūs. Todėl galima kelti klausimą, kas lėmė komunikuojamų naratyvų panašumą?

Tyrinėjant AK veiklą Rytų Lietuvoje vertinga yra ne tik istoriografija, bet taip pat ir išlikę dokumentai, atsiminimai. Šiame kontekste paminėtinas Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) „Bernardinų“ fondas⁹. Šis fondas kol kas, atrodo, nesulaukia daug dėmesio iš mokslininkų, tiriančių AK veiklą Lietuvoje, taip pat kaupiančių lenkų, gyvenusių kitose valstybėse, archyvus. Kolektyvo rašytinis paveldas – tai veiksny, padedantis išlaikyti bendrą tapatumą. Įvairių šalių mokslininkai renka, saugo bei analizuoja savo išeivijos paveldą. Šiame kontekste įdomi yra Lenkijos mokslininkų veikla, kurie renka savos išeivijos bei buvusios Rytų Lenkijos gyventojų rašytinį paveldą. Sikorskio instituto¹⁰, Pilsudskio instituto¹¹ bei Torunės universiteto¹² mokslininkai renka lenkų, išsibarsčiusių po pasaulį, rašytinį, dokumentinį, vizualinį paveldą, siekdami ne tik jį išsaugoti, bet taip pat padaryti prieinamą kitiems tyrėjams. Kitų valstybių archyvuose, pvz., Jungtinėse Amerikos Valstijose, Jungtinėje Karalystėje, saugomi dokumentai, susiję su AK veikla, susilaukė publikacijų ir iki šiol jau pasirodė 6 tomų leidinys „Armija Krajova dokumentuose“ (*Armia Krajowa w dokumentach*)¹³. Nuo 2015 m. leidinys yra perleidžiamas, pasirodė papildytas pirmasis tomas¹⁴, bet kol kas be „Bernardinų“ fondo dokumentų. Atliekant „Bernardinų“ fonde saugomų dokumentų analizę, pastebėta, kad minėtame fonde yra reikšmingų dokumentų, kurie galėtų papildyti / pakeisti esamą naratyvą apie AK Kmicico partizaninę brigadą. AK Kmicico partizaninė brigada verta dėmesio, nes tai yra pirmas ginkluotas AK dalinys, kuris pradėjo nuoseklų ginkluotą pasipriešinimą, bet kol kas nėra atskirų tyrimų, skirtų šios brigados veiklai.

Tikslas. Istoriografijos bei „Bernardinų“ fondo kontekste ištirti naratyvą apie Armijos Krajovos Kmicico partizaninę brigadą.

- 9 Armijos Krajovos Vilniaus apygarda. *LCVA*, f. R-601, ap. 1. Straipsnio priede pateikiamas visų bylų sąrašas, leidžiantis skaitytojui pamatyti, kokie dokumentai sudaro „Bernardinų“ fondą.
- 10 *Instytut Polski i muzeum im. Gen. Sikorskiego* [interaktyvus] [žiūrėta 2019-07-21], prieiga per internetą: <http://www.pism.co.uk/index_pl.htm>.
- 11 *Józef Pilsudski Institute of America* [interaktyvus] [žiūrėta 2019-07-21], prieiga per internetą: <<http://www.pilsudski.org/pl/o-nas/misja-i-dzialalnosc>>.
- 12 *Archiwum emigracji* [interaktyvus] [žiūrėta 2019-07-21], prieiga per internetą: <https://www.bu.umk.pl/Archiwum_Emigracji/>.
- 13 *Armia Krajowa w dokumentach*. t. 1–6. Londyn, 1970–1989.
- 14 *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. I, cz. 1, wydanie II (poprawione i uzupełnione). Warszawa, 2015.

Uždaviniai

1. Išanalizuoti „Bernardinų“ fondo dokumentus, siekiant ištirti išlikusius duomenis apie AK Kmicico brigadą;
2. Išanalizuoti istoriografiją, susijusią su AK veikla Rytų Lietuvoje, siekiant nustatyti naratyvą apie AK Kmicico brigadą;
3. Palyginti istoriografijoje esantį naratyvą su „Bernardinų“ fonde bei publikuotuose atsiminimuose išsaugotu pasakojimu apie AK Kmicico brigadą.

Siekiant įgyvendinti numatytą tikslą, tyrimui atlikti buvo pasirinktas istoriografinis dokumentų apie Vilniaus AK tyrimo metodas.

„BERNARDINŲ“ FONDAS KAIP ATMINTIES LAIKMENA LENKŲ IŠEIVIJOS RAŠY TINIO PAVELDO TYRIMŲ KONTEKSTE

Fonde sukaupti dokumentai yra vertingi dėl kelių priežasčių. Pirma, saugomi dokumentai atskleidžia Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos gyventojų padėtį karo ir okupacijos metais¹⁵. Antra, fondo dokumentuose yra vertingos informacijos apie ginkluotus susidūrimus tarp lietuvių policijos, Vermachto ir AK partizaninių brigadų¹⁶. „Bernardinų“ fonde yra AK

15 Apžvalga apie Ostlando gyventojus ir teritoriją. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 30, l. 3; Baltarusijos generalinio komisariato įkūrimo ir veiklos apžvalga. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 31, l. 6; Viano pranešimai Kongui apie tautinius, religinius santykius, politinę, ekonominę bei kultūrinę padėtį, spaudą, radijo informacijos Vilniaus apygardoje (prieduose yra apžvelgti leidiniai). 1944. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 52, l. 248; Nemo pranešimai apie tautinius santykius, politinę, ūkinę, sveikatos bei kultūros-švietimo padėtį Švenčionyse, Pabradėje, Lentupyje. 1944-07. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 53, l. 27; Slapta informacija Nr. 5/44 apie politinę padėtį, politinių partijų ir organizacijų nuostatus Lenkijoje. 1944-03-31. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 63, l. 11; Informaciniai biuletiniai Nr. 1, 2, 3 apie padėtį frontuose, vokiečių okupuotose teritorijose, tautinius, religinius santykius. 1943-03-01 – 1943-03-31. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 64, l. 9; Informaciniai biuletiniai apie tautinius, religinius santykius, mokslo, kultūros, švietimo padėtį. 1943-03-04 – 1944-02-15. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 65, l. 21; PAT periodinis biuletinis apie tautinius, religinius santykius Vilniaus m. ir Vilniaus apskrityje, lenkų visuomeninių organizacijų nuostatas. 1943-12-31. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 66, l. 10; Radijo laidų informaciniai biuletiniai. 1943-12 – 1944-12. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 67, l. 11; PAT informaciniai biuletiniai Nr. 2–5, 8–10, 14–17 apie politinę, ekonominę padėtį, Spaudos biuro Kaune įkūrimo, kultūros, švietimo, sanitarinių tarnybų būklę, lenkų ir lietuvių partizanų susidūrimus, komunistinę propagandą, piliečių verbavimą darbams į Vokietiją, vokiečių įsitvirtinimą Vilniuje, vokiečių karių dezertyravimą. 1944-01-05 – 1944-03-01. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 68, l. 42.

16 Kariniai raportai, pranešimai apie AK susidūrimus su sovietų partizanais, Vermachto

Vyriausiosios vadovybės bei AK Vilniaus apygardos komendanto įsakymai¹⁷, skirti pagrindžio veiklai okupuotame krašte sureguliuoti; direktyvos dėl BIP darbo organizavimo, struktūros ir veiklos, agitacinio darbo instrukcijos ir potvarkiai dėl kultūrinių renginių partizanams organizavimo; atskirų BIP'o padalinių veiklos ataskaitos; ataskaitos apie Vilniaus krašto gyventojų politines nuotaikas¹⁸. Bet analizuoti šiame fonde sukauptus dokumentus yra sudėtinga dėl dviejų priežasčių. Pirmą priežastį susijusi su tuo, kad fondo bylos suformuotos iš pabirų dokumentų remiantis subjektyvia archyvo darbuotojų nuomone. Todėl vienoje byloje yra dokumentai, susiję su propagandine bei karine veiklomis, kurios pagal specifiką galėtų būti traktuojamos kaip skirtingos veiklos¹⁹. Kita priežastis, kodėl šiuos dokumentus sudėtinga analizuoti, priskirti konkrečioms įvykiams ar asmenims, yra ta, kad saugomi dokumentai retai turi konkrečias datas, dokumentų autoriai yra nenurodyti ir tik retais atvejais pasirašyta slapyvardžiais, kuriuos iššifruoti ne visada pavyksta. Atsižvelgiant į tai, kiekvieną fondo bylą reikia traktuoti kaip nesusijusių dokumentų (kurių paskirtis neretai lieka neaiški) rinkinį. Šie veiksmai apsunkena fondo dokumentų

kariuomene, lietuvių policija ir partizanais. 1944-03-05 – 1944-06-13. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 56, l. 53; Pranešimai apie tautinius, religinius santykius, politinę, vidaus, ekonominę, kultūros-švietimo padėtį (ne visi). 1943–1944. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 48, l. 101.

- 17 Įsakymas dėl SOP (Sluzba Ochrony Powstania) organizavimo. VSOP (Wojskowa Sluzba Powstania) instrukcija. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 1; Znič, Liudvik, Vilks ir kt. įsakymai karinių laipsnių suteikimo, karių apmokymo, įsakymo nevykdymo ir kt. klausimais. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 2; Krašto ginkluotųjų pajėgų komendanto Boro įsakymai dėl informacijos nutekėjimo, karinių veiksmų suderinimo tarp atskirų AK padalinių. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 3; Vilniaus ir Naugarduko apygardų komendanto Vilko įsakymai (Nr. 1, 2, 4, 5) kariams ir partizanams dėl garbingos kovos už Lenkijos nepriklausomybę. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 4; Lenkijos prezidento Władysława Raczkiewiczo naujametinė kalba, transliuota per radijo stotį Londone. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 76, l. 2; Lenkų pagrindinės kovos vado, politinių partijų konvento Vilniaus apygardos partizanų būrių vado Wilko kreipimasis, atsisaukimai, skelbimai. 1943-01-30 – 1944-07-03. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 77, l. 36; Mobilizacinis šaukimas Zenonui Tyszkiewiczui, gyvenančiam Maišiagalėje. 1944-04-17. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 78, l. 1; Karių priesaikų tekstai. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 79, l. 2.
- 18 BIP biuletiniai Nr. 10, 13, 15, 16 apie Vietinę rinktinę, A. Hitlerio įsakymą dėl Vilniaus gynybos ir kt. įvykius. 1944-05-15 – 1944-06-26. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 69, l. 12; Konspiracinis biuletinis Nr. 1 dėl informacijos rinkimo ir perdavimo. 1944-05. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 70, l. 2; BIP Nepaprastasis biuletinis Nr. 1, skirtas Antrojo fronto atidarymui. 1944-06-17. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 71, l. 2.
- 19 Kaip pavyzdys galėtų būti ši byla: Selny ataskaita ir raportai apie informacinį-propagandinį darbą, dokumentų tvarkymą, buitį AK daliniuose ir partizanų būriuose. 1944-03-19 – 1944-04-08. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 24, l. 9.

analizę ir tai galėtų būti priežastis, kodėl renkant rašytinį ir dokumentinį paveldą apie AK istoriją Vilniaus „Bernardinų“ fondas lieka už tokių tyrimų lauko.

1995 m. vasario 18 d. Vilniaus bernardinų bažnyčioje po šiukšlių sluoksniu restoratoriai surado dėžę su AK Vilniaus apygardos dokumentais. Darbų vykdytojas Petras Kanevičius tik vasario 28 d. perdavė dokumentus ne į archyvą, bet Seimo nariams Romualdai Ozolui ir Juozui Dringeliui. P. Kanevičius rastus dokumentus savavališkai išėmė iš dėžės, kurioje jie buvo rasti, ir sudėjo į kelioninį krepšį, kuriame jie ir atkeliavo į LR Seimą²⁰. 1995 m. kovo 2–6 d. LR Seime dalyvaujant LCVA atstovei Rašytinių dokumentų skyriaus vedėjai Aldonai Naruškevičienei, Lietuvos vaizdo ir garso archyvo Restauracijos skyriaus vedėjai Danguolei Šlaustienei bei Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnui²¹ dokumentai buvo apvalyti, išlyginti, suformuoti į aplankus²². 1995 m. balandžio 25 d. šie dokumentai buvo perduoti į LCVA, o pradėti tvarkyti archyvarų tik birželio mėnesį. Didžioji dauguma dokumentų lenkų kalba, bet pasitaiko pavienių dokumentų lietuvių (oficialiosios ir pogrindinės spaudos ištraukos), rusų bei baltarusių kalbomis. Tada ir buvo galutinai suformuotos bylos, sudarytas apyrašas. Visi išlikę įskaitomi dokumentai buvo mikrofilmuoti ir 1996 m. tapo prieinami LCVA skaitytojams. Nors po fondo paviešinimo praėjo 23 metai, paties fondo turinys vis dar mažai žinomas tarp istorikų. Tokią situaciją galėjo lemti faktas, kad fonde yra saugoma labai mažai dokumentų, susijusių su karinėmis AK operacijomis, kas iš esmės dažniausiai domina istorikus. O dokumentai, pristatantys padėtį krašte, gyventojų padėtį, nebūtinai yra įdomūs ir iš pirmo žvilgsnio vertingi. Matyt, tai galėtų būti viena iš priežasčių, kodėl institucijos, ieškančios lenkų paveldo ir siekiančios jį ne tik išsaugoti, bet ir padaryti prieinamą plačiai visuomenei, kol kas neskiria dėmesio „Bernardinų“ fondui.

Archyvas, jame saugomi dokumentai – tai atminties laikmena, kurioje yra užfiksuota atmintis apie praeitį. Dokumentai kaip atminties laikmenos nekinata, bet jų interpretavimas yra priklausomas nuo konteksto ir nuo medijų, ypač žiniasklaidos. Medijos padeda formuoti atmintį, jomis galima iškomunikuoti atminties naratyvą, medijų naratyvai veikia atmintį, taip pat medijos padeda iš naujo atrasti tokias laikmenas kaip archyvai.

20 Ši informacija gauta interviu su Petru Kanevičiumi metu. Interviu buvo atliktas 2020-04-13. Interviu įrašas nebuvo transkribuojamas.

21 Ši informacija gauta interviu su Danguole Šlaustiene metu. Interviu buvo atliktas 2020-03-30. Interviu įrašas nebuvo transkribuojamas.

22 Armijos Krajovos Vilniaus apygarda. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, pratarmė p. 2–4.

ATMINTIES LAIKMENOS KONCEPTAS

Atminties vietos sąvoka nėra vienintelis būdas apibūdinti su-
daiktintą arba įvietintą atmintį. Janas Assmannas²³ rašė apie kultūrinius kū-
rinius kaip atraminius taškus (*fixed points*), kurie palaiko kultūrinę atmintį.
Marcinas Kula darbe „Istorinės atminties laikmenos“²⁴ (*Nošniki pamięci histo-
rycznej*) nagrinėja atminties išsaugojimo galimybes nesureikšmindamas at-
minties vietų sąvokos, Andrzejus Szpociński „Atminties laikmenos, atminties
vietos“ (*Nošniki pamięci, miejsca pamięci*)²⁵, Marianas Golka „Viešoji atmintis ir
jos implantai“ (*Pamięć społeczna i jej implanty*)²⁶ bei Kerwinas L. Kleinas „Apie
atminties atsiradimą istorijos diskurse“ (*O pojawieniu się pamięci w dyskursie
historycznym*)²⁷ nagrinėja atminties kultūrą ir jos raišką irgi nesureikšmindami
atminties vietų koncepto. Minėti autoriai nepateikė atminties laikmenos
koncepto apibrėžimo, bet jų nurodyti pavyzdžiai leidžia daryti prielaidą, kad
atminties laikmenos – tai daiktai, veiksmai, kurie ne tik stimuliuoja atmintį,
bet ir perduoda tam tikras vertybes ir idėjas.

Atmintį (kolektyvinę ar viešąją) per komunikaciją palaiko atminties laikme-
nos – matomos viešosios atminties išraiškos. Požiūris, kad atminties komunika-
cija yra neatsiejama nuo daiktų ir veiksmy, paremtas Paulo Connertonu²⁸, Rasos
Čepaitienės²⁹, Barbaros Szackos³⁰, Zinaidos Manžuch³¹, Odetos Žukauskienės³²,

- 23 ASSMANN, Jan; CZAPLICKA, John. Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique*, 1995, nr. 65, p. 129. JSTOR [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2019 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.academia.edu/1411583/Collective_memory_and_cultural_identity>; ASSMANN, Jan. Pamięć kulturowa. In *Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość*. Warszawa, 2008, s. 35–36.
- 24 KULA, Marcin. *Nošniki pamięci historycznej*. Warszawa, 2002.
- 25 SZPOCIŃSKI, Andrzej. Nošniki pamięci, miejsca pamięci. *Sensus Historiae*, 2014/4, vol. XVII.
- 26 GOLKA, Marian. *Pamięć społeczna i jej implanty*. Warszawa, 2009.
- 27 KLEIN, Kerwin L. O pojawieniu się pamięci w dyskursie historycznym. *Konteksty*, 2003, nr. 3–4.
- 28 CONNERTON, Paul. *Jak społeczeństwa pamiętają*. Warszawa, 2012, s. 44–45.
- 29 ČEPAITIENĖ, Rasa. *Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*. Vilnius: LII leidykla, 2005.
- 30 SZACKA, Barbara. II wojna światowa w pamięci rodzinnej. In *Między codziennością a wielką historią*. Gdańsk–Warszawa, 2010.
- 31 MANŽUCH, Zinaida. Atminties institucijos: saugyklos, teatrai, lobynai ar duomenų bazės? *Knygotyra*, 2008, t. 51.
- 32 ŽUKAUSKIENĖ, Odetė. Nacionalinės atminties meditacija šiuolaikiniame mene ir

Zofios Sawaniewskos-Mochowos³³ pastebėjimais. Šie autoriai teigia, kad atmintis yra susieta su vietomis, objektais ar institucijomis. Magdalena Saryusz-Wolska³⁴ atminties vietų idėjos atsiradimą sieja su antikos laikais, kai buvo populiarus mnemotechninis menas, t. y. gebėjimas susieti daiktą, individą su konkrečia vieta, kur jis buvo. Pristatyti autoriai išplėtė (arba konkrečiau apibūdino) Maurice'o Halbwachso³⁵ socialinių rėmų teoriją bei Pierre'o Nora³⁶ atminties vietų konceptą, bet jie (išskyrus P. Connertoną) neatkreipė dėmesio į J. Assmanno atraminius taškus, palaikančius kultūrinę atmintį. Prie šių autorių galima priskirti ir Krzysztofą Pomianą³⁷, kuris, nors ir labai aptakiai, bet apibrėžė atminties laikmenos konceptą, pagal kurį viskas: nuo mažiausio daikto iki atmintinų dienų, institucijų – gali būti laikoma atminties laikmena.

Atminties laikmena – tai atminties komunikacijos pagrindas, suteikiantis konstruojamam atminties naratyvui autentiškumo, t. y. įrodantis, kad komunikuojama praeitis tikrai vyko. „Bernardinų“ fondas – tai atminties laikmena, kuri atsirado praeityje ir nepakitusi / menkai pakitusi pasiekė dabartį ir kuri savyje saugo tam tikrą atminties naratyvą apie AK, kuris gali būti reikšmingas siekiant detalai atkurti, išanalizuoti AK Kmicico brigados istoriją.

ISTORIOGRAFINIO AK KMICICO BRIGADOS ISTORIJOS NARATYVO PRISTATYMAS

Pirmoji Vilniaus apygardos AK partizaninė brigada buvo įkurta 1943 m. pavasarį leitenanto Antonio Burzyńskiego-Kmicico (1911–1943), kuris iki tol ėjo AK Vilniaus apygardos Vilniaus miesto karinės įgulos adjutanto pa-

Kęstučio Grigaliūno kūryboje. Iš *Nacionalinis tapatumas medių kultūroje*. Sud. Žilvinė Gaižutytė-Filipavičienė, Vytautas Rubavičius. Vilnius: LKTI leidykla, 2011.

- 33 SAWANIEWSKA-MOCHOWA, Zofia. Tożsamość narodowa i kulturowa rodzin ziemiańskich na Litwie w świetle narracji biograficznych. In *Tożsamość na styku kultur 2*. Sud. Irena Masojć, Henryka Sokołowska. Vilnius, 2011.
- 34 SARYUSZ-WOLSKA, Magdalena. *Spotkanie czasu z miejscem: studia o pamięci i miastach*. Warszawa, 2011, s. 75.
- 35 HALBWACHS, Maurice. *Spoleczne ramy pamięci*. Warszawa, 1969.
- 36 NORA, Pierre. Między pamięcią i historią. *Lieux de memoire. Tytuł roboczy: archiwum*, 2009, 2.
- 37 POMIAN, Krzysztof. Padalyta atmintis: atminties vietos Europoje, kaip politinis ir kultūrinis reiškiny. *Literatūra ir menas* [interaktyvus]. 2014-04-18, nr. 3470 [žiūrėta 2017 m. liepos 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://literaturairmenas.lt/2014-04-18-nr-3470/1692-kultura-pl/2653-krzysztof-pomian-padalyta-atmintis-atminties-vietos-europoje-kaip-politinis-ir-kulturinis-reiskiny>>.

reigas. Projekto idėja atsirado 1942 m. viduryje, bet dėl AK Vilniaus apygardos vadovybės abejonių, ar verta formuoti partizaninę brigadą, toks projektas pradėtas realizuoti 1943 metais. Vadovybė abejones argumentavo tuo, jog partizaninės brigados atsiradimas gali atnešti nereikalingų aukų tarp AK narių ir civilių gyventojų. Leidimas formuoti brigadą buvo suteiktas 1943 m. pradžioje, bet su sąlyga, jog Kmicicas nenaudos AK ar kitokios lenkiškos karinės atributikos vykdydamas karinius veiksmus, taip pat nevertos lenkų kalbos. Tokiu būdu siekta apsaugoti lenkų tautybės gyventojus nuo galimų represijų. 1943 m. kovo 23 d. Kmicico „savarankiška“ partizaninė brigada formaliai pradėjo savo veiklą Pastovio ir Švenčionių pavietaus areale. Kovinis brigados krikštas įvyko 1943 m. balandžio 15 d., kuomet buvo užpulata Gelednės geležinkelio stoties karinė įgula. Nuo balandžio iki rugpjūčio Kmicico brigada įvykdė ne mažiau kaip 12 įvairiausių kovinių operacijų, karių skaičius nuo 10 išaugo iki beveik 300. Paskutinė kovinė operacija, nukreipta prieš vokiečius ir baltarusių policininkus, įvyko Žodiškyje rugpjūčio 14–15 dienomis³⁸.

Kmicicas, formuodamas partizaninę brigadą bei vykdydamas karines operacijas Švenčionių ir Pastovio pavietuose, aktyviai bendradarbiavo su sovietinių partizanų junginiu, kuriam vadovavo Fiodoras Markovas (1913–1958). Kmicico ir F. Markovo pažintis siekė ikikarinius laikus³⁹. Viena vertus, jie bendradarbiavo, nes Kmicicas buvo seniai pažįstamas su sovietinių partizanų vadu. Kita vertus, Kmicicas buvo įsitikinęs, jog sovietiniai partizanai – tai vieninteliai lenkų sąjungininkai Vilniaus krašte, nes Vakarų sąjungininkai yra per daug nutolę, todėl negalintys suteikti realios pagalbos Vilniaus apygardos AK. Vietiniai gyventojai buvo linkę bendradarbiauti su lenkų partizanais, kurie vengdavo vagysčių iš vietinių ūkių, prievartos vietinių gyventojų atžvilgiu, ko dažniausiai nesidrovėdavo sovietiniai partizanai. F. Markovas nevertino Kmicico kaip rimto konkurento, nes lenkiškoje brigadoje turėjo savo šnipų ir puikiai žinojo šiuos aspektus: lenkų partizanų palankumą sovietams, lenkų ginkluotę, narių skaičių, brigados dienotvarkę, etc. Kitaip tariant, sovietinių partizanų vadas suvokė, jog lenkų brigada, kurios politinė priklausomybė neapibrėžta, aprūpinimas prastas, negali kelti grėsmės sovietiniam junginiui. Buvo prielaidų skatinti Kmicicą prisijungti su visa brigada prie sovietų. Bet F. Markovo požiūris į Kmicicą pasikeitė, kai šis prisistatė kaip Vilniaus apygardos AK partizaninės brigados vadas. Tai buvo pagrindinė priežastis, nulėmusi tolesnę Kmicico partizaninės brigados likimą, t. y. jos likvidavimą 1943 m. rugpjūčio 26 d., kuriame,

38 KRAJEWSKI, Kazimierz. *Na straconych posterunkach: Armia Krajowa na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej*. Kraków, 2015, s. 381–387.

39 WOŁKONOWSKI, Jarosław. *Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945*. Warszawa, 1996, s. 123.

beje, dalyvavo lietuvių komunistas Jonas Vildžiūnas⁴⁰. Sovietams įvykdyti likvidavimo akciją buvo sąlygiškai lengva, nes dėl glaudaus bendradarbiavimo ir veikiančių šnipų buvo žinoma dalinio dienotvarkė, o abiejų dalinių bazės buvo įsikūrusios šalia Naručio ežero. Lenkai buvo užklupti valantys ginklus, t. y. tada, kai jais pasinaudoti neįmanoma. Kmicicas ir apie 50 kitų karių buvo sušaudyti, už jų likimą buvo atsakingas minėtas J. Vildžiūnas, kuris sprendė, kuriuos partizanus galima perauklėti, o kurių nebepakeisi⁴¹. Daliai buvusių partizanų buvo leista grįžti namo, o iš likusių beveik šimto partizanų sovietai suformavo komunistinei lenkų vyriausybei Maskvoje pavaldų partizanų būrį, kuriam vadovavo Wincentas Mroczkowskis-Zapora (buvęs prieškario Lenkijos kariuomenės karininkas, tarnavęs Naujojoje Vilnioje). Pasitaikius progai Zapora ir jo vadovaujamas būrys perėjo į AK brigadą, kurią iš Kmicico dalinio likučių formavo Zymundas Szendzielarzas-Łupaszko. Sovietai keršydami už išdavystę 30 iš likusių lenkų sušaudė, taip pat nužudė apie 50 civilių gyventojų, kurie buvo įtariamai bendradarbiavimu su AK Kmicico brigada⁴².

ISTORIOGRAFIJOS IR ŠALTINIŲ NESUTAPIMAI: NUTYLĖTOS ĮVYKIŲ VERSIJOS

AK Kmicico brigados istoriją išsamiai, remdamasis archyvine medžiaga, prieinamais dalyvių atsiminimais savo monografijoje aprašė istorikas Jarosławas Wołkonowski⁴³, kurio sukurtą naratyvą atkartoję, nežymiai papildydami naujai atrastais duomenimis, kiti autoriai: Kazimierz Krawjewski⁴⁴, Zygmuntas Boradynas⁴⁵, Arūnas Bubnys⁴⁶. K. Krawjewski, Z. Boradynas iš esmės

40 WOŁKONOWSKI, Jarosław. *Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945*. Warszawa, 1996, s. 125.

41 SZYŁEYKO, Zdzisław. *Lepsza strona czasu*. Londyn, 1992, s. 132; NAGRABIECKI, Jan. *Idąc na hasło: zapiski partyzanta*. Warszawa, 1997, s. 51.

42 WOŁKONOWSKI, Jarosław. *Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945*. Warszawa, 1996, s. 122–132; BUBNYS, Arūnas. *Pasipriešinimo judėjimai Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais: lenkų pagrindis 1939–1945 m.* Vilnius: LII leidykla, 2015, p. 350–355.

43 WOŁKONOWSKI, Jarosław. *Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945*. Warszawa, 1996, s. 40, 67, 122–132, 140.

44 KRAJEWSKI, Kazimierz. *Na straconych posterunkach: Armia Krajowa na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej*. Kraków, 2015, s. 168, 169, 187, 188, 305, 311, 326, 381–387, 391.

45 BORADYN, Zygmunt. *Niemen: rzeka niezgody*. Łódź, 1999, s. 290, 293.

46 BUBNYS, Arūnas. *Pasipriešinimo judėjimai Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais: lenkų pagrindis 1939–1945 m.* Vilnius: LII leidykla, 2015, p. 78, 191, 232, 235, 350–355, 451.

savo nuomonę grindė Baltarusijos archyvuose saugoma medžiaga, o A. Bubnys daugiausia rėmėsi Lietuvos archyvuose saugomais dokumentais, t. y. nacių saugumo struktūrų, lietuviškos policijos bei „Bernardinų“ fondo dokumentais. Nepaisant skirtingų šaltinių, monografijas sieja keletas panašių bruožų:

1. AK brigada pradėjo veiklą 1943 m. pavasarį;
2. AK brigadai vadovavo buvęs Lenkijos kariuomenės karininkas Antonis Burzyński, kuris pasirinko slapyvardį Kmicicas;
3. AK brigada veikė Pastovio ir Švenčionių pavietuose, kur turėjo užtikrintą vietos gyventojų paramą;
4. Kmicicas bendradarbiavo su komunistu F. Markovu, kurį pažinojo iki karo, bei buvo įsitikinęs, jog tai vienintelis jo sąjungininkas Vilniaus krašte;
5. F. Markovas likvidavo AK Kmicico brigadą 1943 m. rugpjūčio 26 d. sušaudydamas Kmicicą ir jo štabo karininkus, taip pat dar nuo 80 iki 130 karių bei civilių, susijusių su pirmąją AK brigada, veikusia Vilniaus krašte.

Šie panašumai nulemti naratyvo, kurį primetė J. Wołkonowski, kaip pirmasis istorikas, kuris išsamiai pristatė visos AK Vilniaus apygardos veiklos istoriją nuo 1939 iki 1945 metų. Pavyzdžiui, iš dokumentų, kuriais rėmėsi Z. Boradynas (pateikti monografijoje kaip priedai), AK Kmicico brigados likvidavimo data nėra aiški. Remiantis tais duomenimis galima teigti, kad F. Markovas 1943 m. rugpjūčio 21 d. gavo iš vadovybės įsakymą nuginkluoti AK brigadą. 1943 m. rugpjūčio 30 d. F. Markovas raportavo, kad AK brigada nuginkluota, apsieita be aukų, o lenkų partizanų nuginklavimo operacijoje dalyvavęs kito sovietinio junginio vadas pranešė rugsėjo 2 d. apie lenkų nuginklavimą⁴⁷. Nė viename iš minėtų tarnybinių pranešimų konkreti likvidavimo data bei aukų skaičius nenurodoma. Bet sovietiniais dokumentais negalima visiškai pasitikėti, juos reikia vertinti atsargiai, atsižvelgiant į kitus šaltinius, dokumentų atsiradimo aplinkybes ir t. t. Kaip pavyzdį galima paminėti Birutės Burauskaitės ir Arvydo Anušausko teiginius, kad sovietiniais dokumentais pasitikėti negalima, nes ten pateikiami faktai neatspindi tikrovės, jie iškreipti siekiant nuslėpti pačių sovietų vykdytus nusikaltimus – kankinimų taikymą tardymo metu⁴⁸.

47 BORADYN, Zygmunt. *Niemen: rzeka niezgody*. Łódź, 1999, s. 293–294.

48 Visuomenėje didelį rezonansą sukėlė Rūtos Vanagaitės pasisakymas viešojoje erdvėje, jog ji turi duomenų, liudijančių apie Adolfo Ramanausko-Vanago sąsajas su holokausto vykdymu Lietuvoje, taip pat jog Vanagas pats susižeidė per tardymą ir kalinimą. Savo teiginius ji parėmė tuo, jog visa tai perskaitė iš Vanago tardymo protokolų. Tokie pasisakymai neliko nepastebėti istorikų Birutės Burauskaitės bei Arvydo Anušausko, kurie teigė, kad sovietiniai dokumentai kaip šaltinis yra nepatikimi. Pagal: RADŽIŪNAS, Vytenis. R. Vanagaitė

J. Wołkonowski, pristatydamas pirmąją AK brigadą Vilniaus krašte, rėmėsi Zdzisława Szyłeyko⁴⁹ publikuotais atsiminimais, Lidijos Lwow-Eberle pasakojimu⁵⁰ bei F. Markovo paliktais tarnybiniais dokumentais⁵¹, saugomais Baltarusijoje, buvusiame Baltarusijos komunistų partijos archyve Minske⁵². Vertinant tai B. Burauskaitės ir A. Anušauko teiginių kontekste, galima suponuoti, kad nereikėtų visiškai pasitikėti F. Markovo raportu, nes jis galėjo jį parengti nebūtinai atsižvelgdamas į faktinę situaciją. Juk tikėtina, jog galėjo būti įsakymas kuo greičiau likviduoti AK brigadą, todėl, siekdamas išsaugoti reputaciją vadovybės akyse, raporto autorius duomenis suklastojo taip, kaip jam buvo naudinga. Taigi šie dokumentai nebūtinai atspindi faktinę situaciją.

Kiti J. Wołkonowskio naudoti šaltiniai – tai AK Kmicico brigados prieinami narių prisiminimai, kurie pasirodė praėjus daugiau nei 40 metų po pristatytų įvykių. Atsižvelgiant į šį faktą tikėtina, jog galėjo atsirasti netikslumų. Kaip pavyzdys galėtų būti Tadeuszo Ginko publikuoti atsiminimai, kuriuose jis aprašo savo kaip gydytojo, dirbusio Svyrių apylinkėse, bei karo ir tremties patirtis⁵³. T. Ginko dirbo apylinkėse, kuriose 1943 m. kovo mėn. pradėjo veikti Kmicico partizaninė brigada. Įvardytas autorius rašė, jog minėtas dalinys Svyrių ir Naručio ežero apylinkėse veikė 1941 m. Taip pat jis painiojo kitų AK brigadų atsiradimo, veiklos laikotarpius. Tokia painiava atsirado dėl to, jog atsiminimai buvo surašyti keliasdešimt metų po aprašomų įvykių, jų autorius vėliau (t. y. po aprašomų įvykių) neturėjo jokio kontakto su žmonėmis, kuriuos minėjo savo atsiminimuose⁵⁴. Kitaip tariant, nutrūkus jo kontaktui su kolektyvu, pasikeitė jo atmintis apie kolektyvines patirtis: datas, žmones, įvykius, etc. Kitas pavyzdys, tiesiogiai susijęs su AK Kmicico brigada, tai Jano Nagrabieckio prisimini-

prieš istorikus: kuri pusė nemato partizano Vanago veiksmų visumos? *Lrt.lt* [interaktyvus]. 2017-10-25, [žiūrėta 2019 m. liepos 16 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/191164/r-vanagaite-pries-istorikus-kuri-puse-nemato-partizano-vanago-veiksmu-visumos>>.

49 SZYŁEYKO, Zdzisław. *Lepsza strona czasu*. Londyn, 1992, s. 128–149.

50 Pagal: WOŁKONOWSKI, Jarosław. *Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945*. Warszawa, 1996, s. 133.

51 Pagal: ten pat.

52 Ten pat, s. 122–132.

53 GINKO, Tadeusz. *Wspomnienia 1939–1946*. Bydgoszcz, 2009, s. 60.

54 Ten pat, s. 23. Beje, T. Ginko įvardytas AK karininkas Janas Morelewskis-Rolandas, kuris atvyko paimti gydytojo, galinčio suteikti pagalbą sužeistiems AK kariams, savo publikuotuose atsiminimuose visiškai neužsimena apie T. Ginko, nors šis teigia, kad po to atvejo daug kartų bendradarbiavo su minėtu Rolandu. MORELEWSKI, Jan. *Pokolenie akowskie*. Bydgoszcz, 1995.

mai⁵⁵, kurie pirmą kartą buvo publikuoti Lenkijoje 1989 metais⁵⁶, ir to paties autoriaus tarnybinis pranešimas AK Vilniaus apygardos vadovybei, parengtas 1943 m. rudenį⁵⁷.

J. Nagrabieckis pateikė kiek kitokias dalinio veikimo ir likvidavimo aplinkybes, palyginti su Zdzisławo Szyłeyko atsiminimais, kurie, beje, pasirodė 1992 m. Anglijoje⁵⁸ ir kuriais plačiai rėmėsi J. Wołkonowski, A. Bubnys. Bet Z. Szyłeyko rašydamas atsiminimus⁵⁹ pasinaudojo tuo, kas jau buvo publikuota, t. y. J. Nagrabieckio prisiminimais, kuriuos nurodė naudotos literatūros sąrašė. Z. Szyłeyko rašė, jog kai vyko likvidavimo operacija, jis sirgo ir buvo už dalinio stovyklos ribų, kaime *Skok*, gerokai nutolusiame nuo partizanų bazės, buvusios prie Naručio ežero. Todėl dalinio likvidavimo smulkmenas jis galėjo pateikti pasinaudodamas J. Nagrabieckio prisiminimais, kuris tiesiogiai dalyvavo tame procese. Taigi J. Nagrabieckio ir Z. Szyłeyko atvejais sutampa dalinio likvidavimo data ir kitos mažiau reikšmingos aplinkybės. Bet publikuotų prisiminimų kontekste labai įdomiai atrodo J. Nagrabieckio tarnybinis pranešimas vadovybei, kuris buvo parengtas po Kmicico brigados likvidavimo⁶⁰. Tarnybinį pranešimą pasirašė Wandalas, toks buvo J. Nagrabieckio slapyvardis. Šis dokumentas saugomas LCVA tarp kitų „Bernardinų“ fondo dokumentų, šis tarnybinis pranešimas nėra nežinomas nei J. Wołkonowskiui, nei A. Bubniui. Palyginus dokumentą su publikuotais atsiminimais, galima išsiskirti kelis esminius dalykus ir skirtumus:

1. *Data*. Publikuotuose atsiminimuose ir istoriografijoje likvidavimo data nurodoma 1943 m. rugpjūčio 26 d. – praėjus 11 dienų po susirėmimo Žodiškyje. Tarnybiniame pranešime figūruoja 1943 m. rugsėjo 15 d. data;
2. *Išdavikai*. Publikuotuose atsiminimuose bei istoriografijoje nėra pamatymų, jog kuris nors lenkų partizanas galėjo išduoti saviškius, pvz., nu-

55 Interviu su Jarosławu Wołkonowskiu, 2018-05-08, į klausimą, ar jam žinomi J. Nagrabieckio prisiminimai ar raportas, buvo gautas neigiamas atsakymas

56 NAGRABIECKI, Jan. *Idąc na hasło: zapiski partyzanta*. Warszawa, 1997.

57 Viano pranešimai Kongui apie tautinius, religinius santykius, politinę, ekonominę bei kultūrinę padėtį, spaudą, radijo informacijas Vilniaus apygardoje (prieduose yra apžvelgiami leidiniai). LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 52, l. 204–206.

58 SZYŁEYKO, Zdzisław. *Lepsza strona czasu*. Londyn, 1992.

59 Ne dienoraštį, bet atsiminimus, surašytus būnant pensijoje emigracijoje.

60 Viano pranešimai Kongui apie tautinius, religinius santykius, politinę, ekonominę bei kultūrinę padėtį, spaudą, radijo informacijas Vilniaus apygardoje (prieduose yra apžvelgiami leidiniai). LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 52, l. 204–206.

rodydamas, kas vyks lenkų bazėje numatytą likvidavimo dieną, t. y. jog konkrečią valandą bus valomi ginklai. Tarnybiniame pranešime nurodoma, jog po suėmimo kelis partizanus iš karto paleido, jie nebuvo tardomi, jiems leista pasilikti ginklus ir jie galėjo laisvai vaikščioti po sovietinę bazę;

3. *Santykis su aprašomais įvykiais*. Z. Szyłeyko likvidavimo metu nebuvo AK brigadoje, bet jo prisiminimuose aiškiai jaučiama frustracija dėl to, kas įvyko. O J. Nagrabieckis prisiminimuose svarsto, jog F. Markovas galėjo būti teisus ir jo veiksmai Kmicico brigados atžvilgiu visiškai pagrįsti ir logiški. Tarnybinio pranešimo turinys rodo siekį kerštauti už kovos draugų sušaudymą⁶¹.

J. Nagrabieckio publikuotuose atsiminimuose pateikiama visiškai kitokia įvykių versija negu jo paties sudarytame raporte vadovybei iš karto po įvykių⁶². Tikėtina, jog tam tikrą poveikį įvykių suvokimui ir pristatymui turėjo tai, jog J. Nagrabieckis simpatizavo komunistams, tarnavo komunistiniuose partizaniniuose daliniuose iki perėjimo į Kmicico brigadą ir po lenkiškos brigados likvidavimo⁶³. Vėliau vėl sugrįžęs į lenkišką partizaninę brigadą, vadovaujamą Gracjano Frógo, ne kartą viešai abejojo, ar tikrai sovietai be priežasties sunaikino AK Kmicico brigadą, kėlė versiją, jog gal Kmicicas pats kaltas dėl visų įvykių, etc.⁶⁴ Raporte nėra jokių užuominų apie tarnybą sovietiniuose partizaniniuose daliniuose, taip pat teigiama, jog AK vadovybė Vilniuje buvo tučtuojau informuota apie įvykius prie Naručio ežero⁶⁵. J. Nagrabieckis savo prisiminimuose rašė, kad 1943 m. rudenį vokiečiai kartu su kolaborantais Naručio ežero apylinkėse vykdė karinę operaciją, nukreiptą prieš sovietinius partizanus, tuomet jam ir pavyko pasprukti iš sovietinio junginio⁶⁶. Ta pati vokiečių karinė operacija minima ir tarnybiniame J. Nagrabieckio pranešime, kuriame teigiama, jog vokiečiai pradėjo karinę operaciją, nes jis (J. Nagrabieckis) kartu su lenkų po-

61 Viano pranešimai Kongui apie tautinius, religinius santykius, politinę, ekonominę bei kultūrinę padėtį, spaudą, radijo informacijas Vilniaus apygardoje (prieduose yra apžvelgiami leidiniai). *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 52, l. 204–206; SZYŁEYKO, Zdzisław. *Lepsza strona czasu*. Londyn, 1992, s. 128–149; NAGRABIECKI, Jan. *Idąc na hasło: zapiski partyzanta*. Warszawa, 1997, s. 49–54.

62 NAGRABIECKI, Jan. *Idąc na hasło: zapiski partyzanta*. Warszawa, 1997, s. 28–55.

63 Ten pat, s. 54–56.

64 Ten pat, s. 90–125.

65 Viano pranešimai Kongui apie tautinius, religinius santykius, politinę, ekonominę bei kultūrinę padėtį, spaudą, radijo informacijas Vilniaus apygardoje (prieduose yra apžvelgiami leidiniai). *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 52, l. 204–206.

66 NAGRABIECKI, Jan. *Idąc na hasło: zapiski partyzanta*. Warszawa, 1997, s. 54–56.

grindininkais parašė laišką vokiečių karinei vadovybei, kuriame nurodė tikslas sovietinio junginio prie Naručio ežero koordinatės⁶⁷.

Tarnybiniame pranešime ir publikuotuose atsiminimuose pateiktos įvykių versijos skiriasi, nors jų autorius buvo vienas ir tas pats asmuo – Janas Nagrabieckis-Wandalas. Galima spėlioti, jog tarnybiniame pranešime sąsajos su sovietiniais partizanais nusišėtos tikslingai, siekiant apsisaugoti nuo galimų įtarimų išdavyste. Pristatyti publikuoti atsiminimai, raportas bei istoriografija pateikia visiškai skirtingus to paties įvykio scenarijus: iš esmės sutampa tik veikėjai, o įvykių eiga, aplinkybės visiškai skirtingos.

1987 m. Paryžiuje pasirodė Edmundo Banasikowskio-Ježio atsiminimai, kuriuose jis, be savo asmeninių patyrimų, taip pat aprašė įvykius, apie kuriuos jam pasakojo kiti pagrindžio dalyviai. Tarp įvairių vilniškės AK veiklos peripetijų jis aprašė pirmosios AK partizaninės brigados veiklos aplinkybes. E. Banasikowski nurodė, jog Kmicico bendradarbiavimas su F. Markovu baigėsi, kuomet šis sužinojo, jog Kmicico vadovaujama brigada priklauso AK, brigadoje skleidžiama antikomunistinė propaganda, palaikoma nuomonė, jog tai sovietai sušaudė lenkų karininkus Katynėje⁶⁸. E. Banasikowski rašė, kad AK brigados likvidavimas įvyko pakvietus Kmicicą su brigados štabu į sovietų stovyklą švęsti vėliavos įteikimo šventės. Nenurodyta tiksli įvykių data, bet parašyta, kad viskas vyko ankstyvą rudenį⁶⁹, tad galima spėti, jog turimas omenyje rugsėjo mėnuo. Patikimumo rugsėjo mėn. versijai suteikia AK vyriausiojo komendanto raportas egzilinei vyriausybei, kuris buvo išsiųstas 1943 m. rugpjūčio 31 dieną⁷⁰. Minėtame raporte egzilinei vyriausybei perduota, jog AK Vilniaus apygardoje veikė du partizaniniai daliniai, o sovietai siūlo bendradarbiauti. Bet nėra jokios kalbos apie tiesioginį sovietų ir lenkų konfliktą.

NUTYLĖJIMO REIKŠMĖ KURIANT ATMINTĮ APIE KMICICO BRIGADĄ

Šiandien neabejotinai dominuoja įvykių versija, kurią pateikė savo monografijoje J. Wołkonowski, iš esmės remdamasis Baltarusijos

67 Viano pranešimai Kongui apie tautinius, religinius santykius, politinę, ekonominę bei kultūrinę padėtį, spaudą, radijo informacijas Vilniaus apygardoje (prieduose yra apžvelgiami leidiniai). *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 52, l. 205–206.

68 BANASIKOWSKI, Edmund. *Na zew ziemi Wileńskiej*. Warszawa – Paryž, 1990, s. 70.

69 Ten pat, s. 71.

70 *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945, t. III, kwiecień 1943 – lipiec 1944*. Red. Halina Czarnocka, Józef Garliński, Kazimierz Iranek-Osmecki, Włodzimierz Otocky, Tadeusz Pelczyński. Londyn, 1976, s. 124.

komunistų partijos Centro komiteto dokumentais. Naratyvas, kurį sukūrė J. Wołkonowski, yra savotiškas konsensusas. Buvo siekiama nustatyti įvykių eigą, kaltininkus, didvyrius, datas. J. Wołkonowski pasiūlė geriausiai argumentuotą versiją, kuri tiko tiek mokslininkams, tiek buvusiems pagrindžio dalyviams, siekusiems įamžinti Kmicico dalinio istoriją. Įdomu tai, jog iš esmės šiandien Kmicico partizanų brigados istorija, atmintis apie ją neturi jokios reikšmės kolektyviniam tapatumui. Liepos 13 d. Vilniaus r. Kraučiuų kaime vyko septyniasdešimt penktosios *Aušros vartų* karinės operacijos ir mūsų ties Kraučiuais metinės. Per iškilmingą minėjimą buvo pagerbtas Vilniaus ir Naugarduko AK apygardų partizaninių dalinių, dalyvavusių ir nedalyvavusių *Aušros vartų* operacijoje, atminimas. Bet tarp jų Kmicico brigada nebuvo paminėta, taip pat ji nebuvo minima 2018 m. bei 2017 m. ir 2016 m. minėjimuose, kuriuose dalyvavo šio straipsnio autorius. Sudėtinga yra atsakyti, kodėl į AK partizaninių dalinių pagerbimo ceremoniją neįtraukiama Kmicico brigada.

Apibendrinant istorikų vaidmenį kuriant žinojimą apie AK (atskiras jos dalis, etc.) galima daryti prielaidą, kad istorikų pasirinktos temos nebuvo atsitiktinės. Analizuojamos temos buvo aktualios tuometinėje visuomenėje, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę buvo didžiulis susidomėjimas AK veikla Rytų Lietuvoje ir Vakarų Baltarusijoje. Tuometiniuose, t. y. XX a. dešimtmečio, darbuose neliečiamos kontroversiškos temos, sudėtingi klausimai pristatomi abstrakčiai, vengiant sudėtingų aiškinimų ir nepatogių išvadų. J. Wołkonowski tuomet buvo AK klubo nariu, vienas iš jo įkūrėjų, todėl neatsitiktinai AK veiklą pristatė pozityviai. Galima prielaida, kad kolektyviniai išgyvenimai, kolektyvinis elgesys, kuris buvo nekritiškai, be abejonių priimamas, ilgalaikėje perspektyvoje tapo pagrindine organizacijos praeities vertinimo prizme. Istoriko santykis su kolektyvine atmintimi apie AK nubrėžė jo tyrimo perspektyvas, o jo tyrimas, kaip pirmasis tokio pobūdžio, primetė naratyvą tolesniems tyrimams, nubrėžė žinojimo apie AK visuomenėje ribas.

Išvados

1. Atminties laikmena – tai atminties komunikacijos pagrindas, suteikiantis konstruojamam atminties naratyvui autentiškumo, t. y. įrodantis, kad komunikuojama praeitis tikrai vyko. „Bernardinų“ fondas – tai atminties laikmena, kuri atsirado praeityje ir nepakitusi / menkai pakitusi pasiekė dabartį ir kuri savyje saugo tam tikrą atminties naratyvą apie AK. LCVA saugomas „Bernardinų“ fondas ir jame esantys dokumentai – tai vertingos atminties laikmenos, kurios gali padėti atskleisti Rytų Lietuvos gyventojų padėtį Antrojo pasaulinio karo metais, naujai nušviesti karinę AK veiklą.

Lenkų išeivijos rašytinio paveldo tyrimų ir išsaugojimo kontekste ši laikmena kol kas nesulaukia mokslininkų dėmesio, nors AK Kmicico brigados pavyzdys įrodė, kad šiame fonde yra dokumentų, kurie atskleidžia iki šiol nežinomus AK veiklos aspektus.

2. Faktas tampa įvykiu tik tuomet, kai tam tikros grupės atkreipia į jį dėmesį, kai suteikia jam reikšmę ir pradeda apie jį kalbėti, rašyti ir jis pradedamas atsiminti. Tai nereiškia, kad įvykiai – tai vien tik konstrukcijos, nes įvykio pamatas yra faktas, t. y. realus veiksmas. Bet tik aprašytas ir visuomenei pristatytas faktas tampa reikšmingu įvykiu. Taip atsitiko ir su AK Kmicico brigada, apie kurią iki J. Wołkonowskio monografijos nebuvo kalbama, todėl jo pasiūlytas naratyvas „prigijo“ istoriografijoje. Visi reikšmingi įvykiai tėra kažkieno kūriniai, sukurti tik tam, kad galėtų pagrįsti dabartį taip, kaip tai yra patogu kolektyvui, politiniam elitui arba valstybių vadovams. Kmicico brigados atvejis parodė, kad joks faktas nėra visiškai prarandamas. Jeigu faktas šiuo metu nėra aktualizuotas, naudojamas, tai nereiškia, jog taip bus visą laiką. Kiekvienas faktas gali tapti atminties dalimi.
3. AK Kmicico brigados atvejis – tai pavyzdys, kaip buvo kuriamas naratyvas, kuomet tam tikri nesuderinami faktai buvo nutylėti. Nutylėjimas buvo reikalingas tam, kad galima būtų sukurti vientisą naratyvą. Naratyvas yra kuriamas remiantis nutylėjimais tam, kad atskleistų praeitį, kuri nėra žinoma. Kitaip tariant, neįmanoma apsieiti be nutylėjimo. Atmintis yra selektyvi. Atminties transformacija įvyksta tuomet, kai yra pradedama rinkti medžiagą, t. y. naratyvus, kuriuos vėliau atrenka ir interpretuoja mokslininkai.

Bibliografinių nuorodų sąrašas

1. *Armia Krajowa w dokumentach*, t. 1–6. Londyn, 1970–1989.
2. *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. I, cz. 1. wydanie II (poprawione i uzupełnione). Warszawa, 2015.
3. ASSMANN, Jan; CZAPLICKA, John. Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique*, 1995, nr. 65, p. 129. *JSTOR* [interaktyvus]. 1995 [žiūrėta 2019 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.academia.edu/1411583/Collective_memory_and_cultural_identity>.
4. ASSMANN, Jan. *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość*. Warszawa, 2008.
5. BANASIKOWSKI, Edmund. *Na zew ziemi Wileńskiej*. Warszawa–Paryž, 1990.
6. BORADYN, Zygmunt. *Niemen: rzeka niezgody*. Łódź, 1999.
7. BUBNYS, Arūnas. *Pasipriešinimo judėjimai Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais: lenkų pogrindis 1939–1945 m.* Vilnius: LII leidykla, 2015.
8. BUBNYS, Arūnas. Lenkų pogrindžio požiūris į Lietuvos valstybingumą 1939–1944 metais.

- Iš *Lietuva Antrajame pasauliniame kare*. Sud. Arvydas Anušauskas, Česlovas Laurinavičius. Vilnius: LGGRTC leidykla, 2007.
9. BUBNYS, Arūnas. NKVD-NKGB kova su lenkų pogrindžiu ir represijos prieš Lietuvos lenkus 1944–1945 metais. Iš *Pilietinis pasipriešinimas Lietuvoje ir Lenkijoje: sąsajos ir ypatumai 1939–1956*. Sud. Arvydas Anušauskas. Vilnius: LGGRTC leidykla, 2004.
 10. CONNERTON, Paul. *Jak społeczeństwa pamiętają*. Warszawa, 2012.
 11. ČEPAITIENĖ, Rasa. *Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*. Vilnius: LII leidykla, 2005.
 12. GINKO, Tadeusz. *Wspomnienia 1939–1946*. Bydgoszcz, 2009.
 13. GOLKA, Marian. *Pamięć społeczna i jej implanty*. Warszawa, 2009.
 14. HALBWACHS, Maurice. *Spoleczne ramy pamięci*. Warszawa, 1969.
 15. KLEIN, Kerwin, L. O pojawieniu się pamięci w dyskursie historycznym. *Konteksty*, 2003, nr. 3–4.
 16. KRAJEWSKI, Kazimierz. *Na straconych posterunkach: Armia Krajowa na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej*. Kraków, 2015.
 17. KULA, Marcin. *Nosniki pamięci historycznej*. Warszawa, 2002.
 18. MANŽUCH, Zinaida. Atminties institucijos: saugyklos, teatrai, lobynai ar duomenų bazės? *Knygotyra*, 2008, t. 51.
 19. MALICKI, Krzysztof. Upamiętnianie przeszłości jako źródło konfliktów w przestrzeni symbolicznej regionu podkarpackiego. In *Pamięć zbiorowa jako czynnik integracji i źródło konfliktów*. Red. Andrzej Szpociński. Warszawa: 2009.
 20. MORELEWSKI, Jan. *Pokolenie akowskie*. Bydgoszcz, 1995.
 21. NAGRABIECKI, Jan. *Idąc na hasło: zapiski partyzanta*. Warszawa, 1997.
 22. NIWIŃSKI, Piotr. *Okręg Wileński AK w latach 1944–1948*. Warszawa–Kraków, 2014.
 23. NORA, Pierre. Między pamięcią i historią. *Lieux de memoire. Tytuł roboczy: archiwum*, 2009, t. 2.
 24. POMIAN, Krzysztof. Padalyta atmintis: atminties vietos Europoje, kaip politinis ir kultūrinis reiškinys. *Literatūra ir menas* [interaktyvus]. 2014-04-18, nr. 3470 [žiūrėta 2020 m. balandžio 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://literaturaimenas.lt/2014-04-18-nr-3470/1692-kultura-pl/2653-krzysztof-pomian-padalyta-atmintis-atminties-vietos-europoje-kaip-politinis-ir-kultu-rinis-reiskinys>>.
 25. RADŽIŪNAS, Vytenis. R. Vanagaitė prieš istorikus: kuri pusė nemato partizano Vanago veiksmų visumos? *Lrt.lt* [interaktyvus]. 2017-10-25, [žiūrėta 2019 m. liepos 16 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/191164/r-vanagaite-pries-istorikus-kuri-puse-nemato-partizano-vanago-veiksmu-visumos>>.
 26. SARYUSZ-WOLSKA, Magdalena. *Spotkanie czasu z miejscem: studia o pamięci i miastach*. Warszawa, 2011.
 27. SAWANIEWSKA-MOCHOWA, Zofia. Tożsamość narodowa i kulturowa rodzin ziemiańskich na Litwie w świetle narracji biograficznych. In *Tożsamość na styku kultur 2*. Sud. Irena Masojć, Henryka Sokołowska. Vilnius, 2011.
 28. STRZEMBOSZ, Tomasz. Pogrindinė Lenkijos valstybė Vilnijoje 1939–1945 metais. Iš *Pilietinis pasipriešinimas Lietuvoje ir Lenkijoje: sąsajos ir ypatumai 1939–1956*. Sud. Arvydas Anušauskas. Vilnius: LGGRTC leidykla, 2004.
 29. SZACKA, Barbara. II wojna światowa w pamięci rodzinnej. In *Między codziennością a wielką historią*. Gdańsk–Warszawa, 2010.

30. SZPOCIŃSKI, Andrzej. Nośniki pamięci, miejsca pamięci. *Sensus Historiae*, 2014/4, vol. XVII.
31. SZYŁEYKO, Zdzisław. *Lepsza strona czasu*. Londyn, 1992.
32. WOŁKONOWSKI, Jarosław. *Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945*. Warszawa, 1996.
33. ŽUKAUSKIENĖ, Odeta. Nacionalinės atminties meditacija šiuolaikiniame mene ir Kęstučio Grigaliūno kūryboje. Iš *Nacionalinis tapatumas medijų kultūroje*. Sud. Žilvinė Gaižutytė-Filipavičienė, Vytautas Rubavičius. Vilnius: LKTI leidykla, 2011.

Archyvinė medžiaga

1. Įsakymas dėl SOP (Sluzba Ochrony Powstania) organizavimo. VSOP (Wojskowa Sluzba Powstania) instrukcija. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 1, l. 15.
2. Znicz, Ludwiko, Wilko ir kt. įsakymai karinių laipsnių suteikimo, karių apmokymo, įsakymo nevykdymo ir kt. klausimais. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 2, l. 14.
3. Krašto ginkluotųjų pajėgų komendanto Boro įsakymai dėl informacijos nutekėjimo, karinių veiksmų suderinimo tarp atskirų AK padalinių. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 3, l. 3.
4. Selny ataskaita ir raportai apie informacinį-propagandinį darbą, dokumentų tvarkymą, buitį AK daliniuose ir partizanų būriuose. 1944-03-19 – 1944-04-08. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 24, l. 9.
5. Apžvalga apie Ostlando gyventojus ir teritoriją. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 30, l. 3.
6. Baltarusijos generalinio komisariato įkūrimo ir veiklos apžvalga. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 31, l. 6.
7. Pranešimai apie tautinius, religinius santykius, politinę, vidaus, ekonominę, kultūros-švietimo padėtį (ne visi). 1943–1944. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 48, l. 101.
8. Viano pranešimai Kongui apie tautinius, religinius santykius, politinę, ekonominę bei kultūrinę padėtį, spaudą, radijo informacijos Vilniaus apygardoje (prieduose yra apžvelgiami leidiniai). 1944. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 52, l. 248.
9. Nemo pranešimai apie tautinius santykius, politinę, ūkinę, sveikatos bei kultūros-švietimo padėtį Švenčionyse, Pabradėje, Lentupyje. 1944-07. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 53, l. 27.
10. Kariniai raportai, pranešimai apie AK susidūrimus su sovietų partizanais, Vermachto kariuomene, lietuvių policija ir partizanais. 1944-03-05 – 1944-06-13. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 56, l. 53.
11. Slapta informacija Nr. 5/44 apie politinę padėtį, politinių partijų ir organizacijų nuostatus Lenkijoje. 1944-03-31. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 63, l. 11.
12. Informaciniai biuleteniai Nr. 1, 2, 3 apie padėtį frontuose, vokiečių okupuotose teritorijose, tautinius, religinius santykius. 1943-03-01 – 1943-03-31. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 64, l. 9.
13. Informaciniai biuleteniai apie tautinius, religinius santykius, mokslo, kultūros, švietimo padėtį. 1943-03-04 – 1944-02-15. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 65, l. 21.
14. PAT periodinis biuletenis apie tautinius, religinius santykius Vilniaus m. ir Vilniaus apskrityje, lenkų visuomeninių organizacijų nuostatas. 1943-12-31. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 66, l. 10.
15. Radijo laidų informaciniai biuleteniai. 1943-12 – 1944-12. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 67, l. 11.

16. PAT informaciniai biuletiniai Nr. 2–5, 8–10, 14–17 apie politinę, ekonominę padėtį, Spaudos biuro Kaune įkūrimo, kultūros, švietimo, sanitarinių tarnybų būklę, lenkų ir lietuvių partizanų susidūrimus, komunistinę propagandą, piliečių verbavimą darbams į Vokietiją, vokiečių išvirtinimą Vilniuje, vokiečių karių dezertyravimą. 1944-01-05 – 1944-03-01. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 68, l. 42.
17. BIP biuletiniai Nr. 10, 13, 15, 16 apie Vietinę rinktinę, A. Hitlerio įsakymą dėl Vilniaus gynybos ir kt. įvykius. 1944-05-15 – 1944-06-26. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 69, l. 12.
18. Vilniaus ir Naugarduko apygardų komandanto Wilko įsakymai (Nr. 1, 2, 4, 5) kariams ir partizanams dėl garbingos kovos už Lenkijos nepriklausomybę. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 4, l. 12.
19. Konspiracinis biuletinis Nr. 1 dėl informacijos rinkimo ir perdavimo. 1944-05. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 70, l. 2.
20. BIP Nepaprastasis biuletinis Nr. 1, skirtas Antrojo fronto atidarymui. 1944-06-17. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 71, l. 2.
21. Lenkijos prezidento Władysława Raczkiewiczzo naujametinė kalba, transliuota per radijo stotį Londone. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 76, l. 2.
22. Lenkų pagrindinės kovos vado, politinių partijų konvento Vilniaus apygardos partizanų būrių vado Wilko kreipimasis, atsišaukimai, skelbimai. 1943-01-30 – 1944-07-03. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 77, l. 36.
23. Mobilizacinis šaukimas Zenonui Tyszkiewiczziui, gyvenančiam Maišiagaloje. 1944-04-17. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 78, l. 1.
24. Karių priesaikų tekstai. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 79, l. 2.

PRIEDAS

Armijos Krajovos Vilniaus apygardos dokumentų, saugomų „Bernardinų“ fonde R-601, ap. 1, sąrašas

1. Įsakymas dėl SOP (Służba Ochrony Powstania) organizavimo. VSOP (Wojskowa służba Powstania) instrukcija. 1941-09-19. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 1, l. 15.
2. Znicz, Ludwiko, Wilko ir kt. įsakymai karinių laipsnių suteikimo, karių apmokymo, įsakymo nevykdymo ir kt. klausimais. 1943-08-28 – 1944-07-03. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 2, l. 14.
3. Krašto ginkluotųjų pajėgų komandanto Bóro įsakymai dėl informacijos nutekėjimo, karinių veiksmų suderinimo tarp atskirtų AK padalinių ir kt. 1943-12-15 – 1944-01-18. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 3, l. 3.
4. Vilniaus ir Naugarduko apygardų komandanto Wilko įsakymai (Nr. 1, 2, 4, 5) kariams ir partizanams dėl garbingos kovos už Lenkijos nepriklausomybę. 1944-04-09 – 1944-06-25. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 4, l. 12.
5. Pranešimas dėl 1939-08-31 Karo reikalų ministro mobilizacijos įsakymo papildymo. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 5, l. 1.
6. Karo komandanto porvarkis dėl laikinosios teisinės padėties sureguliuavimo Vilniaus karinėje apygardoje. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 6, l. 3.
7. Porvarkis dėl BIP pranešimų apie politinę, ekonominę ir kultūrinę padėtį rašymo. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 7, l. 9.
8. Akcijos „Pagalba kariams“ organizavimo direktyvos. 1943-03-17 – 1944-04-27. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 8, l. 2.

9. Direktyvos dėl BIP organizavimo, struktūros ir veiklos. Agitacinio propagandinio darbo instrukcijų projektai. 1944-02-22 – 1944-03-01. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 9, l. 26.
10. Laikinosios direktyvos dėl informacijos-propagandos, kultūros-švietimo, laisvalaikio, buities organizavimo AK karių stovyklavietėse (gospoda). *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 10, l. 5.
11. LSP (Liga Silnej Polski) uždaviniai ir organizacija. 1942-012-28 – 1943-01-03. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 11, l. 2.
12. Karo pramonės ir prekybos įmonių ataskaitų pildymo instrukcija; ataskaitų blankai. 1943-05-01. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 12, l. 32.
13. Sanitarinių tarnybų referentų darbo instrukcija. 1943-07-27. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 13, l. 4.
14. „D“, „N“ grupių diversijų organizavimo instrukcijos. 1943-10-01. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 14, l. 7.
15. Karinių referentų (RW Referenty Wojskowe) darbo organizavimo instrukcija. 1943-10-23. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 15, l. 15.
16. Narių priėmimo į AK instrukcija. 1944-02-28. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 16, l. 1.
17. Sam. REFO (Samodzielny Referat Ostrzeżeń) organizavimo instrukcija. 1944-03-17. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 17, l. 1.
18. AK narių idėjinio auklėjimo instrukcija. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 52, l. 3.
19. Instrukcija vaivadijų ir apskričių administracijoms dėl krašto vidaus saugumo užtikrinimo pereinamuoju laikotarpiu. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 19, l. 29.
20. Žemės ūkio administracinio valdymo po vokiečių okupacijos ir pereinamuoju laikotarpiu instrukcija. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 20, l. 24.
21. Gydytojų darbo organizavimo Vilniaus apskrityje instrukcija. Sveikatos ir socialinio aprūpinimo įstaigų darbo apžvalga. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 21, l. 5.
22. Liudininkų apklausos protokolai apie gyventojų apiplėšimus, užpuolimus ir nužudymus. 1944-03-15 – 1944-06-17. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 22, l. 13.
23. „D“, „N“, „P“ grupių veiklos ataskaitos. 1943-08-26 – 1944-03-05. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 23, l. 15.
24. Selny ataskaita ir raportai apie informacinę-propagandinę darbą, dokumentų tvarkymą, buitį AK daliniuose ir partizanų būriuose. 1944-03-19 – 1944-04-08. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 24, l. 9.
25. Žinios apie kooperatyvų „Rūta“ ir „Sodyba“ produkciją ir darbuotojų tautybę. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 25, l. 2.
26. Žinios apie bendrovę „Maistas“. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 26, l. 3.
27. Politinės padėties Ašmenos apskrityje ir Naugarduko vaivadijos Baranovičiuose apžvalga. 1943-09-01 – 1943-09-05. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 27, l. 5.
28. Vokiečių, rusų, lenkų padėties prieškarinės Lenkijos Rytinėse žemėse apžvalga. 1943-10-23. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 28, l. 12.
29. Lietuvių tautinių, politinių problemų istorinė apžvalga. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 29, l. 53.
30. Apžvalga apie Ostlando gyventojus ir teritoriją. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 30, l. 3.
31. Baltarusijos generalinio komisariato įkūrimo ir veiklos apžvalga. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 31, l. 6.
32. Baltarusių problemų ir kaimo gyventojų intelektualinio lygio apžvalga. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 32, l. 13.
33. Lietuvių–lenkų santykių apžvalgos. 1943-08. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 33, l. 25.

34. Lenkų–baltarusių santykių apžvalgos. 1943-09-15 – 1943-10-05. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 34, l. 7.
35. Lenkų–ukrainiečių santykių apžvalga. 1943-11-15. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 35, l. 3.
36. Rusų–lenkų partizanų santykių *Šlup* apylinkėje apžvalga. 1944-01-30. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 36, l. 2.
37. „D“ grupės apžvalgos apie prekybą ir pramonę Vilniuje ir Vilniaus krašte. 1944-01-15 – 1944-02-10. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 37, l. 33.
38. „D“ grupės apžvalga apie vokiečių profesines sąjungas. 1944-01-18. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 38, l. 3.
39. Lietuvių, baltarusių, lenkų spaudos apžvalgos. 1943. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 39, l. 68.
40. Lietuvių, lenkų, vokiečių antikomunistinės spaudos apžvalgos. 1944-01 – 1944-06. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 40, l. 49.
41. Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos analizė apie lenkų politinius teiginius Vilniaus ir Vilniaus krašto klausimu. 1943-09-08. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 41, l. 16.
42. Pokarinės Lenkijos sienų problemų analizė. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 42, l. 4.
43. Znicz susirašinėjimas su komendantu Viano dėl BIP organizavimo. 1943 – 1944-04-27. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 43, l. 3.
44. 5-os lenkų partizanų brigados vado susirašinėjimas su sovietų partizanų būrių komendantu dėl derybų. 1944-05-22 – 1944-05-23. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 44, l. 6.
45. Mieczysława pranešimai apie politinę padėtį, įvykius Vilniuje ir Vilniaus apskrityje. 1943-09-19 – 1943-12-16. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 45, l. 11.
46. Viano pranešimai Kongui apie tautinius, religinius santykius, politinę, ekonominę bei kultūrinę padėtį, spaudą, radijo informacijos Vilniaus apygardoje. 1943. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 43, l. 85.
47. Inspektorato „E“ pranešimai apie politinę padėtį, tautinius santykius, spaudą (prieduose yra apžvelgiami leidiniai). 1943. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 47, l. 123.
48. Pranešimai apie tautinius, religinius santykius, politinę, vidaus, ekonominę, kultūros-švietimo padėtį (ne visi). 1943–1944. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 48, l. 101.
49. Radijos „Šwit“ pranešimai Nr. 10–19, 24 apie politinę padėtį ir įvykius frontuose. 1944-01-14 – 1944-01-30. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 49, l. 41.
50. Pranešimai apie padėtį Ašmenos, Dysnos, Breslaujos, Molodečno, Pastovio, Svyrių, Švenčionių, Trakų, Vileikos ir Vilniaus apskrityse. 1944-01-31 – 1944-07-05. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 50, l. 38.
51. Pranešimai apie vokiečių oficialios spaudos cenzūrą. 1944-04-04. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 51, l. 8.
52. Viano pranešimai Kongui apie tautinius, religinius santykius, politinę, ekonominę bei kultūrinę padėtį, spaudą, radijo informacijos Vilniaus apygardoje (prieduose yra apžvelgiami leidiniai). 1944. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 52, l. 248.
53. Nemo pranešimai apie tautinius santykius, politinę, ūkinę, sveikatos bei kultūros-švietimo padėtį Švenčionyse, Pabradėje, Lentupyje. 1944-07. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 53, l. 27.
54. Raportas Nr. 25 apie traukinių judėjimą Vilniaus stotyje, katastrofas geležinkeliuose, partizanų kovas ir kt. įvykius 1943-06-01 – 1943-07-01. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 54, l. 6.
55. „D“ grupės raportas apie kelionę į Rygą. 1944-02-15. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 55, l. 1.
56. Kariniai raportai, pranešimai apie AK susidūrimus su sovietų partizanais, Vermachto kariuomene, lietuvių policija ir partizanais. 1944-03-05 – 1944-06-13. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 56, l. 53.

57. Inspektorato „A“ ketvirtiniai raportai apie padėtį inspektorate. 1944-01-03 – 1944-06-03. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 57, l. 10.
58. Inspektorato „Vir“ ketvirtiniai ir mėnesiniai raportai apie padėtį inspektorate. 1944-06-02 – 1944-06-29. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 58, l. 18.
59. BIP komunikatai Nr. 2, 9, 10, 18 apie politinę padėtį, įvykius ir kt. 1944-01-07 – 1944-07-01. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 59, l. 23.
60. Informacija apie gyventojų verbavimą darbams į Vokietiją. 1943-08. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 60, l. 1.
61. „D“ grupės specialūs informatoriai Nr. 125, 127, 135–139, 141 apie areštus, geležinkelio katastrofas, Berlyno bombardavimą ir kt. įvykius. 1943-12-18 – 1944-02-04. *LCVA*, f. R-61, ap. 1, b. 61, l. 8.
62. Informacija apie Lenkijos ir D. Britanijos sutartį. 1943-09-25. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 62, l. 6.
63. Slapta informacija Nr. 5/44 apie politinę padėtį, politinių partijų ir organizacijų nuostatus Lenkijoje. 1944-03-31. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 63, l. 11.
64. Informaciniai biuletiniai Nr. 1, 2, 3 apie padėtį frontuose, vokiečių okupuotose teritorijose, tautinius, religinius santykius. 1943-03-01 – 1943-03-31. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 64, l. 9.
65. Informaciniai biuletiniai apie tautinius, religinius santykius, mokslo, kultūros, švietimo padėtį. 1943-03-04 – 1944-02-15. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 65, l. 21.
66. PAT periodinis biuletinis apie tautinius, religinius santykius Vilniaus m. ir Vilniaus apskrityje, lenkų visuomeninių organizacijų nuostatus. 1943-12-31. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 66, l. 10.
67. Radijo laidų informaciniai biuletiniai. 1943-12 – 1944-12. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 67, l. 11.
68. PAT informaciniai biuletiniai Nr. 2–5, 8–10, 14–17 apie politinę, ekonominę padėtį, Spaudos biuro Kaune įkūrimo, kultūros, švietimo, sanitarinių tarnybų būklę, lenkų ir lietuvių partizanų susidūrimus, komunistinę propagandą, piliečių verbavimą darbams į Vokietiją, vokiečių įsitvirtinimą Vilniuje, vokiečių karių dezertyravimą. 1944-01-05 – 1944-03-01. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 68, l. 42.
69. BIP biuletiniai Nr. 10, 13, 15, 16 apie Vietinę rinktinę, A. Hitlerio įsakymą dėl Vilniaus gynybos ir kt. įvykius. 1944-05-15 – 1944-06-26. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 69, l. 12.
70. Konspiracinis biuletinis Nr. 1 dėl informacijos rinkimo ir perdavimo. 1944-05. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 70, l. 2.
71. BIP Nepaprastasis biuletinis Nr. 1, skirtas Antrojo fronto atidarymui. 1944-06-17. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 71, l. 2.
72. V. Drėmos straipsnis „Lenkų šovinizmas bolševizmo priedangoje“, atspausdintas „Lietuvių archyvai“, t. 3, 1942 m. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 72, l. 18.
73. Straipsnių, skirtų spaudai, rankraščiai. 1943-02-11 – 1944-07-21. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 73, l. 67.
74. „Pravdos“ karinio korespondento straipsnis „Druga Polska Dywizja wyruszyła na front“. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 74, l. 1.
75. Prisiminimai apie Pravieniškių priverčiamojo darbo stovyklą ir pasakojimas apie kalinių gyvenimo sąlygas Lukiškių kalėjime. 1944-01-24 – 1944-03-25. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 75, l. 9.
76. Lenkijos prezidento Władysława Raczkiewicza naujametinė kalba, transliuota per radijo stotį Londone. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 76, l. 2.

77. Lenkų pagrindinės kovos vado, politinių partijų konvento Vilniaus apygardos partizanų būrių vado Wilko kreipimasis, atsišaukimai, skelbimai. 1943-01-30 – 1944-07-03. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 77, l. 36.
78. Mobilizacinis šaukimas Zenonui Tyszkiewiczziui, gyvenančiam Maišiagaloje. 1944-04-17. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 78, l. 1.
79. Karių priesaikų tekstai. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 79, l. 2.
80. Įtariamų bendradarbiavimu su gestapu sąrašai. 1944-05-05 – 1944-05-19. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 80, l. 4.
81. Nelojalių lenkams gyventojų sąrašas. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 81, l. 33.
82. „Karo administracija“, karinio parengimo paskaitų ciklas proftechninių mokyklų mokslieviams. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 82, l. 67.
83. „Insurekcja“ Nr. 2/23, Nr. 3/24 leidinys. 1943-02 – 1943-03. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 83, l. 16.
84. „Wolna Polska“, patriotų sąjungos (Związek Patriotów) leidinys. 1943-08-01. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 84, l. 2.
85. „Rzeczpospolita Polska“ Nr. 1 (73), 2 (74), 4 (76) ir Nr. 6 (8) priedai. 1943-11 – 1944-03-26. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 85, l. 40.
86. „Sztandar Wolności“ Nr. 4, Lenkų patriotų sąjungos Vilniuje leidinys. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 86, l. 1.
87. „Echa leśne“ Nr. 3, lenkų kareivių leidinys. 1943-12-31. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 87, l. 2.
88. „Lietuva vakar, šiandien ir rytoj“, „Niepodległość“ laikraščio priedas. 1943. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 88, l. 4.
89. „Świt Polski“ Nr. 1–4, 6, 9, 10, 13–22, AK Naugarduko apygardos leidinys. 1944-01-11 – 1944-06-17. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 89, l. 75.
90. „Partizanas“, leidinys Nr. 1 apie lenkų partizanų Łupaszkos brigadą. 1944-01. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 90, l. 17.
91. Piotr Rozlucki. „Mierzawcom kremlo wskim w odpowiedzi“ leidinys. 1944-01. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 91, l. 8.
92. „Niepodległość“ Nr. 6/40 ir Nr. 8, Vilniaus krašto leidinys. 1944-02-15 – 1944-06-15. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 92, l. 3.
93. „Ojczyzna Orka“ Nr. 5, 6, 7, leidinys PLON (Polska Liga Ochrony Narodu). 1944-02-20 – 1944-03-25. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 93, l. 16.
94. „Czyn“ Nr. 3, „Ligi Silnej Polski“. 1944-02-25. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 94, l. 6.
95. Radikaliosios katalikiškos korporacinės stovyklos (ORK-K, Oboz radykalny katolicko-korporacjonalistyczny) programinis leidinys. 1944-03. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 95, l. 3.
96. „Jednością Silni“ Nr. 5, 6, 7, 9, leidinys. 1944-04-05 – 1944-06-29. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 96, l. 41.
97. „Į laisvę“ Nr. 78/31, Lietuvių fronto leidinys. 1944-04-29. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 97, l. 2.
98. „Sursenu Corda“ Nr. 1, 2, Lenkijos ginkluotųjų pajėgų dvasininkijos leidinys (Organ Duszpasterstwa Polskich Sił Zbrojnych). 1944-06-01 – 1944-06-15. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 98, l. 25.
99. „Polska w Walce“ Nr. 2, laikraštis (Gazeta Ludowa). 1944-06-15. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 99, l. 2.
100. „Pobudka“ Nr. 1, AK Vilniaus apygardos leidinys. 1944-06-25. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 100, l. 12.

101. „Polskie Wiadomości“ leidinys Nr. 1, 3, 5 (85). 1944-07-17 – 1944-07-22. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 101, l. 11.
102. „Lenkų–rusų konfliktas vyriausybinuose dokumentuose“, leidinys, Varšuva. 1944. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 102, l. 4.
103. Knygos „Bialorus učajaj...“ 30 skyrius, 1944 m. Minskas. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 103, l. 7.
104. „Lenkijos liaudininkų programa“, leidinys. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 104, l. 4.
105. „Uderzenia“, Smogiamųjų kadrinių batalionų leidinys. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 105, l. 10.
106. „Slaptų lenkiškų mokyklų statusas“. 1944-02-08. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 106, l. 2.
107. Vokiečių ir lietuvių karinių pajėgų išsidėstymo *Lin* ir *Szczupak* apylinkėse lentelės. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 107, l. 4.
108. Dokumentų fragmentai. 1944-01-15 – 1944-05. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 108, l. 42.
109. Dokumentų fotonuotraukos (originalai). *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 109, l. 66.
110. Dokumentų fotonuotraukų kopijos. *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 110, l. 104.